

СЕКЦІЯ 4

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВОЮ ОСВІТОЮ

PRINCIPLES OF MILITARY EDUCATION MANAGEMENT

Стаття присвячена принципам управління військовою освітою, яка пов'язана з освітньою компонентою підготовки фахівців Збройних сил України. У разі розгляду принципів управління військовою освітою було враховано такі закономірності, як: залежність ефективності функціонування системи управління військовою освітою від рівня організаційних структур; зв'язок між змістом і методами управління військовою освітою з навчально-виховною роботою та змістом і засобами організації освітнього процесу у військових закладах; компетентність та готовність керівництва Департаменту військової освіти до управлінської діяльності у цій сфері; оперативність, взаємодія, безперервність та системність підготовки військових фахівців.

На підставі розгляду специфіки управління військовою освітою доцільно виділити такі три групи: 1) загальні принципи організації управління військовою освітою; 2) принципи соціального управління військовою освітою; 3) специфічні принципи управління у навчальних закладах Міністерства оборони України. Загальні принципи управління військовою освітою характеризуються тим, що мають універсальний характер та впливають на всі сфери цієї галузі. На підставі цих принципів заклади військової освіти отримують змогу якісно організувати військово-педагогічний процес, спираючись при цьому на теоретичні основи та практичний досвід. Такі принципи сприяють формуванню внутрішніх рис, ідеалів та особистих якостей воєнних фахівців, їх військово-професійної навченості, культури і морального обличчя. Зміст цих принципів впливає на завдання військово-педагогічного процесу, його структуру та дві основні складові частини у вигляді навчання і виховання.

Специфічні принципи управління військовою освітою базуються на Положенні «Вчити військовослужбовців того, що необхідно на війні». Зміст вищої воєнної освіти формується з урахуванням: 1) пріоритетів національних інтересів і національної безпеки; 2) національних інтересів в інформаційній сфері, розвитку системи стратегічних комунікацій сектору національної безпеки і оборони України; 3) змін, що відбуваються в економіці, політиці, соціальних відносинах і суспільній свідомості; 4) новітніх досягнень науки, техніки, технологій і культури, що забезпечують широкий науковий кругозір військового фахівця; 5) перспектив розвитку воєнної науки, озброєння та військової техніки, способів ведення збройної боротьби.

Ключові слова: принципи управління, воєнна освіта, воєнно-педагогічний процес, ефективність освіти, бойова підготовка, Збройні сили України.

The article is devoted to the principles of military education management, which is related to the educational component of training specialists of the Armed Forces of Ukraine. When considering the principles of military education management, the following regularities were taken into account: the dependence of the effectiveness of the military education management system on the level of organizational structures; the relationship between the content and methods of management of military education with educational work and the content and means of organizing the educational process in military institutions; competence and readiness of the leadership of the Department of Military Education to manage activities in this area; efficiency, interaction, continuity and systematic training of military specialists.

Based on the specifics of military education management, it is advisable to distinguish the following three groups: 1) general principles of military education management; 2) principles of social management of military education; 3) specific principles of management in educational institutions of the Ministry of Defense of Ukraine.

General principles of management of military education are characterized by the fact that they are universal in nature and affect all areas of this industry. Based on these principles, military educational institutions are able to qualitatively organize the military-pedagogical process, based on theoretical foundations and practical experience. Such principles contribute to the formation of internal traits, ideals and personal qualities of military professionals, their military-professional training, culture and moral character. The content of these principles affects the tasks of the military-pedagogical process, its structure and two main components, in the form of training and education.

Specific principles of military education management are based on the Regulation "Teach servicemen what is necessary in war". The content of higher military education is formed taking into account: 1) priorities of national interests and national security; 2) national interests in the information sphere, development of the system of strategic communications of the national security and defense sector of Ukraine; 3) changes occurring in the economy, politics, social relations and public consciousness; 4) the latest achievements of science, technology, engineering and culture, providing a broad scientific outlook of the military specialist; 5) prospects for the development of military science, armaments and military equipment, methods of conducting armed struggle.

Key words: principles of management, military education, military-pedagogical process, efficiency of education, combat training, Armed Forces of Ukraine.

УДК 351.851:355.23(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2021.24.19>

Гуляк О.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник
Військова академія, м. Одеса

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю підвищення обороноздатності країни в умовах гібридної війни, яку веде Російська Федерація. У таких складних умовах у Міністерстві оборони та Збройних силах України (ЗСУ) проходить оборонна реформа, яка базується на Стратегії воєнної безпеки України, затвердженій 25.03.2021 р. Указом Президента України. У цьому документі ставиться завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва, спрямованого на підвищення професійного рівня особового складу ЗСУ та інших складників сил оборони. Вирішення цього комплексу питань потребує удосконалення системи військової освіти, яка повинна відповідати міжнародним стандартам та забезпечувати набуття повноправного членства України в НАТО та подальшу інтеграцію в європейські структури безпеки.

Аналіз публікацій показує наявність двох блоків дослідження. До першого з них входять роботи, присвячені теоретичним проблемам принципів управління освітніми процесами, які підготували: Г. Габдуллін, Ю. Конаржевський, В. Лазарєв, М. Поташнік, В. Сімонов, П. Третьяков, Т. Шамова та ін. До другої групи входять дослідження, пов'язані з принципами військової освіти, які розглядалися А. Калюжним, А. Колосовим, С. Крисяком, В. Телелимом, Д. Музиченко, Ю. Пундою та ін. Незважаючи на наявність цих розробок, питання, що пов'язані з принципами управління військовою освітою, не дістали свого повного розгляду та потребують подальшої розробки.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з розгляду теоретичних засад механізму управління освітніми системами. Ця категорія являє собою сукупність конкретних закономірностей і принципів, які застосовуються на їх основі, а також форм і методів взаємодії об'єкта і суб'єкта управління в конкретних умовах. Закономірності дозволяють встановити істотні зв'язки і відносини між суб'єктом та об'єктом управління, а принципи, на яких вони побудовані, становлять основні правила застосування такого механізму. У разі розгляду принципів управління військовою освітою необхідно враховувати такі закономірності, як:

– залежність ефективності функціонування системи управління військовою освітою від рівня організаційних структур;

– зв'язок між змістом і методами управління військовою освітою з навчально-виховною роботою та змістом і засобами організації освітнього процесу у військових закладах;

– компетентність та готовність керівництва Департаменту військової освіти до управлінської діяльності у цій сфері;

– оперативність, взаємодія, безперервність та системність підготовки військових фахівців.

Такі закономірності суттєво впливають на систему управління військовою освітою, забезпечують її функціонування та ступеневе навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їхньої військової служби. У сучасній науці державного управління під принципами управління освітньою системою розуміються керівні положення, ідеї теорії, які знаходять свій вираз у документах, присвячених цьому питанню. Як вказує В. Малиновський, до їх числа належать фундаментальні істини, закономірності, керівні правила, основні положення, норми поведінки, виражені у вигляді певного наукового положення (вимоги), закріпленого переважно в правовій формі, якого повинні дотримуватися суб'єкти процесу управління у своїй діяльності [1, с. 50].

Принципи військового управління освітою визначають вимоги до змісту, структури, організації цього процесу у ЗСУ та інших військових формуваннях. Як приклад можна навести практичну реалізацію у затвердженій 01.03.2021 р. Міністром оборони України «Дорожній Карті вдосконалення мовної підготовки у Збройних силах України (на 2021–2025 рр.)». Загалом, принципи управління освітою становлять концептуальну основу теорії та практики вирішення такого питання в ЗСУ та використовуються як фундаментальні засади. На підставі розгляду специфіки управління військовою освітою доцільно виділити такі три групи:

1) загальні принципи організації управління військовою освітою;

2) принципи соціального управління військовою освітою;

3) специфічні принципи управління у навчальних закладах Міністерства оборони України (рис. 1).

Рис. 1. Принципи управління військовою освітою

1. *Загальні принципи управління військовою освітою* характеризуються тим, що мають універсальний характер та впливають на всі сфери цієї галузі. На підставі цих принципів заклади військової освіти отримують змогу якісно організувати військово-педагогічний

процес, спираючись при цьому на теоретичні основи та практичний досвід. При цьому необхідно вказати, що такий процес являє собою цілеспрямовану, організовану діяльність керівників, командирів, вишів та інших навчальних військових закладів, спрямовану на навчання, виховання військових фахівців. В умовах мирного часу це забезпечення бойової підготовки фахівців, а в бойовій – підготовка до ведення бойових дій у різних умовах з метою виконання поставлених командуванням завдань. Загальні принципи управління військовою освітою забезпечують передачу знань, соціального, службового і бойового досвіду військовим фахівцям та засвоєнні ними отриманих знань.

Такі принципи сприяють формуванню внутрішніх рис, ідеалів та особистих якостей воєнних фахівців, їх військово-професійної навченості, культури і морального обличчя. Зміст цих принципів впливає на завдання військово-педагогічного процесу, його структуру та дві основні складові частини у вигляді навчання і виховання. На необхідності практичної реалізації цих принципів вказує заступник Міністра оборони України генерал-лейтенант І. Павловський, який зазначає, що основною ціллю реформування сил оборони з орієнтацією на створення високоефективних боєздатних підрозділів ЗСУ є базування на пріоритетних принципах поглибленого співробітництва з країнами-членами НАТО [2].

Як вказує А. Колосов, до числа загальних принципів належать: а) науковість; б) системність; в) раціональне поєднання прав, обов'язків та відповідальності; г) об'єктивність і повнота інформації [3].

Принцип науковості передбачає врахування під час організації навчально-виховного процесу в закладах військової освіти досягнень педагогіки, психології, знання методик викладання навчальних предметів, фізіології, кібернетики та інших наук. Зокрема, це стосується введення інтерактивних форм навчання. Під інтерактивним навчанням розуміється навчальний процес, де суб'єкт і об'єкт навчання перебувають в активній взаємодії. Педагог виступає менеджером освітнього процесу, де його головною метою є мотивація студентів до самостійного та ініціативного освоєння знань. Інформація перестає бути головною метою процесу і служить засобом для освоєння навичок і операцій. На додаток до цього зміст управління військовою освітою повинен відповідати рівню сучасної теорії управління та ґрунтуватися на розкритті найважливіших закономірностей і принципів процесу управління військовими освітніми системами.

Принцип системності являє собою цілеспрямовану діяльність, на підставі чітко сформульованого навчального плану, який передбачає ступеневе навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їхньої військової служби. У систему навчально-планових форм навчання входять теоретичні і практичні заняття, тренування, бойові стрільби та пуски ракет, вчення і військової гри.

Принцип системності, послідовності та комплексності в навчанні висуває до організаторів бойової підготовки такі вимоги:

- розподіляти зміст бойової підготовки послідовно за періодами навчання;
- викладати новий навчальний матеріал у тісному зв'язку з раніше вивченим;
- строго керуватися усіма плановими документами (навчальними планами, програмами і розкладом занять);
- доводити матеріал дидактичними блоками, здійснюючи при цьому взаємозв'язок різних видів бойової підготовки;
- регулярно проводити комплексні заняття, формуючи у військовослужбовців системні знання щодо вирішення завдань військово-професійної діяльності.

Принцип раціонального поєднання прав, обов'язків та відповідальності. Реалізація такого принципу в управлінні досягається шляхом продуманого визначення сфер підпорядкованості, ретельної розробки посадових інструкцій, в яких чітко визначено коло прав та обов'язків кожного військовослужбовця, колективу військового навчального закладу та межі його відповідальності за невиконання або неякісне (несвоєчасне) виконання своїх функціональних обов'язків.

Реалізації такого принципу присвячений п. 3.3 Положення «Про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти», в якому вказується на необхідність організації зв'язку та співробітництва курсантів, слухачів, студентів, викладачів, офіцерів з питань освітнього процесу [4]. На додаток до цього цей документ передбачає розробку пропозицій щодо вдосконалення системи навчання та матеріально-технічної бази навчальних закладів, а також безпосередньої участі здобувачів освіти з викладачами. Як вказує М. Науменко, одним із завдань підготовки військових фахівців є виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій культури, віросповідання та мови спілкування народів світу [5, с. 41].

Принцип об'єктивності знаходить свій вираз в оцінці виконання співробітниками військово-навчального закладу своїх обов'язків та означає систематичний контроль за діяльністю працівників закладу, об'єктивну оцінку результатів навчання, гласність та врахування думки колективу військової кафедри, кабінету, вишу. Як вказує О. Кустинський, у разі реалізації цього принципу необхідно зосередити увагу на моделі підготовки військових фахівців [6, с. 240]. Як вказує вчений, модель повинна являти собою розумне сполучення необхідної повноти із простотою користування й розрахунків.

II. *Принципи соціального управління військовою освітою* включають у себе єдиначальність та колегіальність. Єдиначальність передбачає певні взаємини між командиром і підлеглим чи викладачем та особами, які здобувають військову освіту. Викладач має право: віддавати накази, вимагати у осіб, які отримують військову освіту, дотримання військової дисципліни, вимог Конституції та законів України, при цьому, реалізуючи свої права, викладач повинен виявляти повагу до таких осіб. Відповідно до цього принципу викладач повинен координувати дії всіх осіб, які отримують освіту, своєчасно і ефективно використовувати засоби навчання: стенди, макети, схеми, реальну зброю, техніку, прилади, полігони, танкодроми тощо.

Велике значення у системі військової освіти має принцип колегіальності, що здійснюється у двох формах:

1) загальні наради, збори, які дають можливість викладачу заслуховувати думку підлеглих на нарадах і загальних зборах, враховувати їх у вирішенні питань отримання військовослужбовцями освіти та підготовки для ведення бойових дій. Загалом, такий принцип належить до загальноновизначених, необхідних норм військового будівництва і покликаний забезпечити високий рівень воєнно-педагогічного процесу;

2) діяльність різних комісій, комітетів, громадських рад військових навчальних закладів, до яких вибираються представники різних підрозділів. Демократизація та гуманізація управління військовою освітою припускає розвиток ініціативи всіх учасників такого процесу – керівників вишів, військових педагогів, допоміжного персоналу та осіб, які отримують військову освіту.

Для успішного впровадження вище перерахованих і інших методів інтерактивного навчання в освітній процес військових вишів необхідно звернути увагу на проблему гострої нестачі викладацького складу і слабкої обізна-

ності про нові інноваційні рішення викладачів, які вже працюють. У підсумку це дозволить підвищити якість освіти і виконає завдання з підготовки військових кадрів.

Сучасний викладач повинен володіти методиками інноваційного підходу до освіти і враховувати специфіку напрямів підготовки, навчальної дисципліни, особистісних особливостей студентів, навчальної групи і т.д.

Підвищити ефективність викладацького складу, впровадити в освітній процес нові тренди в навчанні, а також допомогти знайти нових талановитих військовослужбовців покликана сучасна кадрова служба. На жаль, на поточний момент її роль зводиться до адміністрування кадрових процесів. При цьому ключовим завданням сучасної та ефективної кадрової служби є впровадження прогресивних ідей у сфері освіти, які позитивно позначаються на освітньому процесі загалом. Кадрова служба військового закладу повинна стежити за дотриманням усіх цінностей освітнього закладу, допомагати адаптуватися новим співробітникам, а також стежити за якістю освітнього середовища. В її роль також входить розробка стратегій управління викладацьким складом, кадрової політики і механізмів її реалізації. Така обґрунтована кадрова політика допоможе знизити рівень стресу, а також уникнути емоційного і професійного вигорання викладачів. Співробітники вищої школи схильні до різних несприятливих факторів. Це пов'язане з творчим характером діяльності, а також великою кількістю людей, з якими доводиться контактувати протягом усього процесу викладання.

III. *Специфічні принципи управління військовою освітою* базуються на Положенні «Вчити військовослужбовців того, що необхідно на війні». З метою врахування такого принципу Міністерство оборони України 09.01.2020 р. видало Наказ «Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти» [4]. Згідно з ним зміст вищої воєнної освіти формується з урахуванням:

1) пріоритетів національних інтересів і національної безпеки;

2) національних інтересів в інформаційній сфері, розвитку системи стратегічних комунікацій сектору національної безпеки і оборони України;

3) змін, що відбуваються в економіці, політиці, соціальних відносинах і суспільній свідомості;

4) новітніх досягнень науки, техніки, технологій і культури, що забезпечують широкий науковий кругозір військового фахівця;

5) перспектив розвитку воєнної науки, озброєння та військової техніки, способів ведення збройної боротьби.

У вирішенні цього питання доцільно використати пропозиції О. Рибчука щодо структурно-функціональної моделі розвитку фахової компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищого військового навчального закладу та включає такі блоки: цілепокладання; теоретико-методологічний; змістовий; організаційно-процесуальний; діагностично-результативний [7, с. 4].

Реалізації цих завдань слугують принципи: а) професійної спрямованості; б) міцності оволодіння знаннями, навичками та вміннями; в) наочності; г) навчання на високому рівні труднощів; г) послідовності та комплексності в навчанні.

Принцип професійної спрямованості націлює органи військового управління на забезпечення відповідності цілей навчання змісту підготовки військовослужбовців конкретних військових спеціальностей з урахуванням положень і досягнень сучасної військової науки. З огляду на специфіку управління військовою освітою велике значення має реалізація пунктів Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [8].

Метою акредитації є:

– встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним цим Положенням критеріям;

– допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою;

– надання всім заінтересованим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою;

– посилення довіри до вищої освіти в Україні;

– сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти.

Принцип міцності оволодіння знаннями, навичками та вміннями передбачає: відбір навчального матеріалу завершеними спеціальними блоками; формування в осіб, які отримують військову освіту, установки на запам'ятовування змісту навчальних занять, керівництво процесом осмислення і закріплення навчального матеріалу; контроль за веденням конспектів. Важливу роль у його

реалізації мають теоретичні заняття, які забезпечують засвоєння здобувачами військової освіти теоретичних знань, що виступають фундаментом формування практичних умінь і навичок. Практичні заняття, як правило, проводяться в обстановці, наближеній до бойової: на стрільбищах і полігонах, у спеціалізованих класах, на тренажерах тощо. На них військовослужбовці опановують бойову техніку, зброю, відпрацьовують прийоми тактичних дій у різних видах бою, в різних умовах і ситуаціях.

Принцип наочності заснований на обліку закономірностей ознайомлення військовослужбовців зі зразками озброєння та бойової техніки або їх зображень. За допомогою пояснень, прикладів можна створити уявлення про умови бойових дій, реакцію військовослужбовців, особливості використання зброї та боеприпасів. Тобто можна навчати наочно, спиратись на ті ж образи та уявлення.

Поряд з перерахованим для реалізації цього принципу військовому викладачеві доцільно широко застосовувати на навчальних заняттях наочність у навчанні, враховуючи, що велике значення має відповідність використовуваних засобів цілям і завданням, змісту та організації конкретного заняття. Крім того, потрібно застосовувати засоби наочності творчо і методично грамотно, коли їх використання педагогічно доцільне і необхідне. Військовий викладач повинен забезпечувати високий естетичний рівень зовнішнього вигляду засобів наочності, домагаючись, щоб вони були яскравими і доступними, різноманітними і конкретними, забезпечували комплексне відбиття всього навчального матеріалу.

У вищих військово-навчальних закладах у навчанні курсантів і слухачів комплексно застосовуються такі види наочності, як: натуральна або природна (зразки зброї, бойової техніки, спеціального обладнання), образотворча (макети, стенди, креслення і т. п.), вербально-образна (словесний опис різних професійних дій, обставин і умов їх виконання, прикладів і т. д.), практичний показ виконання прийомів і дій (особистих і колективних).

Принцип навчання на високому рівні труднощів впливає з розуміння того, що знання, навички та вміння формуються у військовослужбовців успішно лише тоді, коли бойова підготовка вимагає від останніх значних фізичних та інтелектуальних зусиль.

Принцип навчання на високому рівні труднощів визначає таку організацію, технологію та систему управління, за якої курсанти та слухачі свідомо й активно оволодівають знаннями, навичками і вміннями, формують про-

фесійні позиції, психологічні якості з урахуванням власних реальних здібностей.

Викладачу військового навчального закладу у разі дотримання такого принципу потрібно користуватися такими педагогічними правилами:

– забезпечувати відбір, угруповання і подачу навчального матеріалу з урахуванням інтелектуальних можливостей кожного учня, здійснювати постійну турботу про дотримання правил доступності в навчанні;

– виховувати свідоме ставлення курсантів і слухачів до подолання реальних навчальних труднощів, заохочувати їх і надавати індивідуальну допомогу, проводити додаткові заняття з відстаючими в навчанні;

– створювати на кожному занятті обстановку, яка вимагає від курсантів і слухачів максимальної напруги інтелектуальних і фізичних сил.

Підбиваючи підсумки цього дослідження, необхідно вказати, що принципи управління військовою освітою відображають головну особливість воєнної політики – спрямованість на захист національних інтересів України шляхом підвищення ефективності підготовки військових спеціалістів. При цьому трирівнева структура принципів являє собою динамічний взаємопов'язаний процес, що спрямований на зміцнення оборонного складника національної політики України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малиновський В. Державне управління : навчальний посібник. Луцьк : Вежа, 2000. 558 с.
2. Павловський І.В. Вступне слово. Проблеми координації воєнно-технічної та оборонно-промис-

лової політики в Україні. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки* : V Міжнародна науково-практична конференція (11–12 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 19–20.

3. Колосов А. Принципы, формы и методы обучения и воспитания подчинённых. Пути совершенствования педагогического мастерства офицеров. *Ориентир*. 2012. № 6. URL: http://goup32441.narod.ru/files/ogp/001_oporn_konspekt/2012/2012-06-3.htm (дата звернення: 12.08.2021).

4. Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : Наказ Міністерства оборони України № 4 від 9 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 19.08.2021).

5. Науменко М.І., Черних Ю.О., Приходько Ю.І. Проблеми і напрями сучасного етапу розвитку військової освіти. *Пріоритетні напрями розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення* : V науково-технічна конференція (20–21 жовтня 2010 р.). Київ, 2010. С. 37–43.

6. Кустинський О.В. Модель спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ : ВІКНУ, 2010. Вип. № 26. С. 239–245.

7. Рибчук О. О. Розвиток фахової компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих військових навчальних закладів у системі післядипломної освіти : дис. ... д-ра філософії : 011. Хмельницький, 2020. 314 с.

8. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України № 977 від 11 липня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (дата звернення: 20.08.2021).